

Psihopatologia și fenomenologia trăirilor magice

M.Lăzărescu, Noiembrie 2013

Psihopatologia, în calitatea ei de experiment antropologic natural, nu ignoră nici un aspect esențial al existenței omenești. De aceea când un delirant afirmă că se simte vrăjit iar în obsesionalitate se vorbește de gândire magică și de ritualuri magice, ești îndemnat să sondezi felul în care s-a afirmat magia și vrăjitoria în cultura umană, care sunt trăsăturile lor de referință în istorie și în limbajul natural. Împreună cu acestea, o întreagă dimensiune a antroposului ni se dezvăluie în spatele unor simptome clinice psihiatrice.

Vom întreprinde de aceea un scurt excurs în acest domeniu, cu privirea ațintită asupra fenomenologiei trăirilor magice.

Magia a fost comentată în cadrul culturii ca un fenomen paralel cu religia, prin care omul caută să realizeze lucruri extraordinare, care depășesc firescul și naturalul. Și el a ajuns să fie convins că poate să realizeze aceste lucruri pe baza adâncirii unor cunoștințe speciale, esoterice, care-i permit manipularea unor forțe supranaturale. Magia a fost astfel apropiată de gnoză și de alte științe aparte. cum era alchimia. Perioada de maximă înflorire a magiei în cultura occidentală a fost cea a Renașterii, când ea a reluat și dezvoltat moștenirea elenistică, transmisă prin corpusul hermetic. Ea era corelată în acea epocă nu doar cu alchimia ci și cu mnemotehnica și Kaballa. În această perioadă magia a înflorit sub patronajul Academiei platoniciene Florentine condusă de Marsilio Ficino, a fost ilustrată de mari personalități precum Paracelsus și Agrippa, a dezvoltat doctrina manipulării la distanță a

maselor prin invocarea erosului de catre Giordano Bruno (1) și a lăsat în urma ei mitul Doctorului Faust.

Raționalismul secolelor ce au urmat a etichetat aceste științe drept oculte și le-au corelat cu societățile secrete și confreriile de inițiați.

Spre deosebire de credințele și practicile religioase care angrenează în ritulaul colectiv ansamblul credincioșilor, magia a cultivat individualismul. Încă din antichitate, Simon magul s-a opus sfântului Petru făcând singur demonstrații publice de miracole ce depășesc forțele naturii, contrapunându-le credinței în minunile făcute de Dumnezeu. În Renașterea europeană, Magul, cel care practica magia albă sau neagră, studia și opera individual, la fel ca și alchimistul și cel priceput în mnemotehnică. Deși, era implicit integrat într-o confrerie. Individualismul gnostic cultivat de magie și de științele conexe, a făcut ca acestea să aibe o dimensiune particulară în aria trăirilor omenești. În acest sens psihiatrul elvețian C.G.Jung, a interpretat alchimia ca simbolul unui efort spiritual de a obține o perfecțiune interioară, prin individualizarea sintetică a sinelui.(2).

Magia a fost astfel,treptat, corelată cu o starea psihică pozitivă. Iar “starea de magie” a fost interpretată ca o trăire aparte, marcată de farmec. În același sens pozitiv a evoluat și idea de vrajă, trecând de la cauzarea de boală și moarte spre sensul unor trăiri orientate spre extaz. Acestei clase de trăiri pozitive, care de obicei se corelează contemplării frumosului, le corespund și unele manifestări ce se întâlnesc în psihopatologie, despre care vom vorbi mai departe.

Magia, vrăjitoria și practicarea farmecelor au ca obiectiv obținerea unor stări de lucru deosebite, prin manipularea unei cauzalități speciale, care o transgresează pe cea naturală cu spațio-temporalitatea ei firească. Se obțin astfel evenimente ieșite din comun, greu sau imposibil de realizat în mod

obișnuit. Acest aspect a marcat limbajul popular care califica de ex. pe un interpret exceptional de muzica ca "magician care a vrajit auditoriul". În vremea Renasterii însă, practica vrajitoriei era altfel apreciată. Vrajitoria a fost considerată de unii autori (3) ca o formă populară a magiei. Vrajitorul și mai ales vrăjitoarea din Renaștere opera individual, la fel ca și magicienii. Dar obiectivul nu era, la fel ca în magie sau alchimie obținerea unei cunoașteri superioare, a pietrei filosofale sau a homunculusului. Ci, predominant, o acțiune asupra altui om. În vrăjitorie se acționează de obicei în direcția dragostei, bolii, a secătuirii de putere și a morții. La fel ca și magicianul, vrăjitorul are nevoie de o serie de cunoștințe oculte, în care e inițiat. Și la fel, el face parte dintr-o sectă, din confreria vrajitorilor. Vraja se realizează prin efectuarea unor proceduri ritualice care operează cu diverse ingrediente, esențial fiind un material ce a fost în contact cu persoana asupra căreia se acționează. Sau, se opera asupra efigiei acestuia. Procedura e însoțită de pronunțarea unor formule verbale speciale. Se pune astfel în joc forța causală a cuvintelor. Forță ce acționează la distanță și instantaneu, "cu viteza gândului"; și nu local și contiguu, ca în procesele naturale. Această forță a fost dintodeauna larg utilizată de om, ea fiind proprie și rugăciunilor sau invocărilor din cadrul religiilor. Ea e prezentă și în jurăminte, blesteme sau înjurături. Sau, în ceea ce se numește "descântec", fenomen considerat ca o formă benignă de vrăjitorie.

Spre deosebire de magician, vrăjitorul se bazează în mod esențial pe intervenția unor entități sau personaje supranaturale malefice, pe care de fapt le invocă. Și care îl ajută; deoarece la mijloc este un pact pe care vrăjitorul îl face cu aceste entități, în cadrul căruia, în schimbul serviciilor, i se cere de obicei acestuia supunere. Sau chiar vânzarea sufletului. Tot acest scenariu fiind realizat, vraja poate acționa la distanță; și induce în cel vizat o

transformare. O modificare a stării sale psihice pe care acesta nu o înțelege și nu o poate înlătura, ajungând să fie dominat de puterea vrăjii. Aspectul negativ imputat vrăjitoriei era de obicei că induce în victima o boală cauzatoare de moarte, Dar și diverse stări corelate dragostei sau dependenței nefirești de o alta persoana.

Cel vrăjit e supus vrajei. Vrajei, vrăjitorului și eventual celui ce i-a fost impus ca să-l domine. Această dependență are un accentuat caracter interpersonal. Într-o variantă de relaționare nemijlocită, ea se exprimă prin fascinația și hipnoza pe care o realizează o persoană dominatoare, care poate cere și sugera tot ceea ce vrea celui hipnotizat. Această situație e magistral descrisă de Thomas Mann în nuvela Mario și vrăjitorul. Dar în vrăjitoria clasică, esențială era acțiunea la distanță, care transgresează spațiul și timpul natural. Așa cum o poate face numai gândul rău, purtat de cuvântul și ceremonialul vrăjitorului.

Tradiția vrăjitoriei, prin care se acționează la distanță asupra altei persoane în sens negativ, implică un strat profund și poate peren al psihismului omenesc. Prin atașament și dragoste, pentru om, rezonarea la distanță cu altul este firească, chiar și fără intervenția vrăjitoriei sau parapsihologiei. Această acțiune la distanță a erosului, a fost teoretizată și de către Giordano Bruno –asa cum s-a menționat- anticipând mass media actuală. Datorită, poate, acestui nivel arhetipal al dependenței și rezonanței interpersonale, tema vrăjitoriei se menține și în prezent în psihopatologie. Un număr de deliranti, mai ales din grupul celor cu delir paranoid și mistic, resimt și afirmă faptul că au fost vrăjiți. Uneori ei pot chiar acuza o persoană precisă din anturaj. O variantă mediteraneană și balcanică, e cea a “deochiului”. Subiectul se simte “altfel”, în orice caz “nu se simte bine”, având convingerea că altcineva s-a uitat urât la el “cu un ochi

rău”. Fenomenul e înregistrat și în celebrul manual american de diagnostic psihiatric DSM IV la patologia transculturală cu denumirea ”mal de ojo”(4).

Sentimentul de ”a fi vrăjit” evidențiază resimțirea unei impresii de schimbare psihică greu definibilă. Psihopatologic, se poate vorbi de un simptom din aria depersonalizării. Dar și în normalitate astfel de trăiri aparte sunt etichetate ca ”stări de vrajă” sau ”vrăjire”. Cel mai frecvent se vorbește despre vraja dragostei. Dar și de vraja muzicii. Ideea de vrăjire ne trimite acum la o stare sufletească de transpunere în registrul unei alte realități. De obicei, comparația se face cu o atmosferă de poveste, populată cu zâne; ambianță feerică, dintr-un univers mirific. Iar atunci ”când se rupe vraja” omul recade în prozaica realitate.

Atmosfera psihică de vraja și magie nu se referă deci la ambianța propriuzisă a credinței religioase, ci mai degrabă la cea de poveste, de ficțiune. Eliade a subliniat că timpul narațiunilor fictive este un timp special, corelat cu timpul mitic; cel al originilor, la care trimite invocarea ritualică a miturilor.(5) Omul vrăjit iese din spațio-temporalitatea curentă și intră în cea a basmului, a narațiunii de ficțiune sau legenda.

Perspectiva menționată a vrajei și vrăjirii e din aceeași categorie cu cea la care se referă farmecele. Ceea ce se înțelege prin faptul de a face farmece, e echivalent cu o vrăjire nu foarte nocivă. Și procedurile sunt aceleași. Și la fel semnificația trăirilor pe care o resimte omul ce a fost ”fermecat”. În acest caz suntem însă mai aproape de registrul vieții curente. Multe din lucrurile lumești, ale vieții de zi cu zi, pot să aibe farmec și să te farmece. De fapt, expresia de farmec vine de la grecescul ”farmakon” care înseamnă un fel de medicament sau drog ce modifică starea psihică și fizică a omului.(6) De unde și termenul de farmacie.

Se poate reveni acum la magie și la problema gândirii și comportamentului etichetat drept magic în psihopatologie. Așa cum s-a comentat mai sus, problematica magiei și limbajul care se referă la ea se intersectează cu cea a vrăjitoriei, a vrajei și farmecelor. Dar ea se intersectează și cu cea a superstițiilor, derivate din atitudinea religioasă. Invocarea sacralității a fost dintotdeauna esențială pentru omul cultural. Om care resimte precaritatea existenței și acțiunilor sale, aici, pe pământ. Dacă omul nu ar avea sentimentul protecției de către forțele supranaturale pe care le invocă constant, el nu ar mai putea întreprinde nimic. Orice comportament esențial al omului, de la obținerea pâinii cea de toate zilele la război, s-a realizat de-a lungul miilor de ani sub protecția acestor forțe. Deschiderea spre libertatea de opțiune în acțiuni este resimțită ca strivitoare, dacă nu poți spera sau crede în cineva care să te ajute și să te protejeze de nenorociri neprevăzute. Această dimensiune a antroposului fiind așa de esențială, nu se poate ca ea să nu fie inserată în firea oricărui om; vehiculată probabil și de unele structuri cerebro-psihiice. Omul superstițios își face cruce înainte de a trece o stradă pe care circulă mașini, sau înainte a se urca în avion. El resimte nevoia de a se proteja astfel de eventuale nenorociri.

În psihopatologia obsesională s-a descris un fenomen ce e numit “gândire magică”. Subiectul este îngrijorat, de exemplu, că soției sale plecată în călătorie, s-ar putea să i se întâmple ceva rău, un accident. În unele cazuri, acest gând poate să tot revină în minte involuntar, obsesiv. Iar de la un moment dat, subiectul poate avea sentimentul că, prin însăși faptul că s-a gândit la un posibil accident, a crescut posibilitatea ca acesta să se fi produs. Iar mai apoi, îi vine în minte tot mai insistent idea că accidental s-a și produs. Și caută în manieră compulsivă, să verifice și să se asigure că el nu

s-a întâmplat. Iar acest grupaj de trăiri obsesiv-compulsive îi ocupă tot timpul, dominându-l.

Asistăm în acest scenariu la schema posibilitatii de a cauza evenimente la distanță prin gândire; fapt care în magie e de obicei însoțit de pronunțarea unor expresii esoterice. Dar, în esență, scenariul e același, prin transgresăria spațio-temporalității și producerii unui eveniment aparte unei persoane cu care există o legătură stabilită. Analiza psihopatologică a evidențiat că, în astfel de cazuri, deficitul constă în primul rând într-o scurtcircuitare a gândirii, prin așa zisul “salt la concluzie”(jump to conclusion), prezent și în unele stări delirante. Apariția pasageră a unei idei, care e posibilă în multitudinea de gânduri ale fluxului ideativ normal, se reliefează și trece brusc la o concluzie, sărind peste filtrul raționamentelor și verificărilor intermediare. Iar această idee se fixează apoi obsesiv sau delirant.

De ce este numit acest fenomen psihopatologic gândire magică? Probabil datorită sentimentului de acțiune la distanță prin gând. Magia tradițională nu se desfășura chiar astfel. Nici chiar vrăjitoria sau farmecele. E deci vorba de un joc lingvistic care împrumută ceva din fenomenologia ansamblului acestor trăiri umane, fara a le mai diferenția, pentru a identifica un simptom psihopatologic.

Dar ritualul magic?

Ritualul magic obsesiv constă în faptul că subiectul se simte obligat să execute o serie de acte motorii simple, inutile și absurde, înainte de a efectua un comportament banal. De exemplu, face de trei ori trei pași înainte și înapoi, înainte de a trece pragul unei uși. El execută această compulsie ritualică simțind că dacă nu o face s-ar putea întâmpla o mare nenorocire. Uneori ritualurile compulsive sunt extrem de complicate și durează ore în

șir. De exemplu înainte de a pleca de acasă subiectul executa de nenumarate ori diverse miscari,numarari si ceremonialuri. Totul scapă controlului și voinței subiectului. El se simte constrâns de această stare “compulsivă”. Ce rău s-ar petrece dacă nu execută ritualul? Subiectul nu poate preciza. Oricum, “ceva foarte rău”, care e resimțit ca extrem de angoasant. De remarcat că astfel de ritualuri se produc, cvasisimbolic, la intrarea într-o altă cameră sau la plecarea de acasă. Oricum, înaintea unei mici schimbări a situației. Și de asemenea, e de remarcat că ritualul obsesiv e corelat cu numerele. El trebuie executat de obicei de un număr fix de ori. Pentru mulți obsesivi există numere faste și nefaste. De exemplu numerele pare pot fi faste. Dacă are impresia că a executat ritualul de un număr impar de ori, pacientul trebuie să îl refacă.

În perspectiva general antropologica a culturii,problematika ritualului este esențială în religie. Doar prin recitarea,psalmodierea istoriei sacre a mitului într-un context ritualic, divinitatea poate fi invocată. Un fel de comportament ritualic execută și magicianul prin operațiile sale; precum și vrăjitorul sau cel ce face farmece. Dar aceste ritualuri au în vedere faptul de a produce ceva, bun sau rău. Micul ritual al superstițiosului este executat pentru a se feri de ceva rău, de o nenorocire. Faptul de a preveni un rău printr-un ritual de invocare, are în principiu aceeași semnificație cu solicitarea sprijinului sau protecției forțelor superioare pentru o acțiune de succes.

Ritualul obsesiv nu se referă la o acțiune pozitivă ci la prevenirea unor nenorociri necunoscute,a unui perocol inexplicabil, a unei amenintari terorizante.

De aceea,odata cu ritualul obsesiv,suntem in psihopatologie.

* *

Creația are nevoie, în general, de colaborare cu instanțele superioare condiției omenești obișnuite. De contactul cu “geniile”, și de “entuziasm zeesc”. Dar invocarea entităților și forțelor superioare se realizează de om cu variate obiective :pentru protecție împotriva nenorocirilor, pentru fireasca desfășurare a vieții de zi cu zi, pentru dragoste și sănătate.

Psihopatologia nu poate ignora stările sufletești ce se corelează cu acest univers de invocare, în toate ipostazele sale. Deci și în aria magiei, vrăjitoriei, farmecelor și superstițiilor.

Bibliografie

1. Ioan Petre Culianu, Eros si Magie in Renastere.1484, Ed.Nemira,Bucuresti,1994.
2. C.G.Jung,Psychologie et Alchimie,Ed.Buchet/Chastel,Paris,1970
3. Jean Palou,Vrajitoria,Ed.de Vest, Timisoara, 1992.
4. DSM-IV,American Psychiatric Assotiation,Washington D,C.,1994
5. 5.Mircea Eliade,Aspecte ale mitului,Ed.Univers,bucuresti,1797.
6. E.Bailly,Dictionbnaire Grec-Francaise,Librairie Hachette,Paris,1894